

HERODES' STERFJAAR

INTRO

Het Evangelie naar Matthéüs laat zien, dat Herodes stierf na de geboorte van Jezus. Weten we Herodes' sterfjaar en -maand, dan komen we dicht bij Jezus' geboortjaar. Daar zijn echter verschillende theorieën over. En afhankelijk van de theorie die men volgt komt men uit op een geboortjaar van Christus van 5/6 v.Chr., 3/2 v. Chr. of 1 v.Chr.

Volgens de Joodse geschiedschrijver Flavius Josephus stierf Herodes tussen een maansverduistering en Pasen. En in die tussentijd speelde zich nog heel wat af. Hieronder volgt een beschrijving van al die gebeurtenissen.

GEBEURTENISSEN

A. De dag voor de maansverduistering liet Herodes twee vooraanstaande Joodse rabbijnen in Jeruzalem terechtstellen. Een gouden adelaar was door Herodes boven de oostelijke poort van de tempel van Jeruzalem opgericht en doorrellende jongeren neergehaald.

B. Na deze executie - na de maansverduistering dus - verergerde Herodes' ziekte, zijn lichaam rotte weg en kweekte wormen. Herodes was eerder verhuisd naar zijn winterpaleis in Jericho, zo lijkt het.

C. Zijn artsen probeerden veel remedies, maar zonder succes. Herodes reisde vervolgens meer dan 45 km. voorbij de Jordaan naar Callirrhoe, ten oosten van de Dode Zee, om te baden in mineraalwater (geneeskrachtige baden). Deze behandelingen faalden echter. Er werden diverse andere door Herodes' artsen voorgeschreven, maar ook die brachten geen uitkomst. Herodes keerde toen terug naar Jericho.

D. Prominente Joodse leiders uit alle delen van Herodes' koninkrijk werden opgeroepen. Sommigen woonden wel 100 km ver en dat kostte al snel 3 tot 4 dagen. Het was zijn plan, met kwade bedoelingen, om deze oudsten in het Hippodroom in Jericho (een stadion voor paarden- en wagenrennen) vast te houden tot zijn dood. Herodes' orders waren om deze oudsten te laten doden bij zijn dood, zodat er grote rouw zou zijn in Judea. Het kon wel een week duren voordat alle leiders vast zaten.

E. Er werden brieven van Rome ontvangen die Herodes de bevoegdheid gaven om zijn zoon Antipater te executeren voor de moord op Pheroras, vanwege een geplande vadermoord en ander verraad. Deze executie vond spoedig daarna plaats.

F. Herodes veranderde zijn testament en benoemde nu Archelaüs tot zijn opvolger als koning.

G. Herodes stierf vijf dagen na de executie van Antipater. De gevangenen en oudsten werden vrijgelaten en de soldaten werden geïnformeerd dat Archelaüs koning werd, na goedkeuring van Caesar.

H. Er werd een uitgebreide begrafenis gepland, waarvoor allerlei voorbereidingen werden getroffen. Herodes' lichaam werd in processie van Jericho naar het Herodion gedragen (ongeveer 40 km). Hier werd een groot leger bijeengebracht met meer dan 500 man huispersoneel die specerijen en sieraden enz. droegen voor zijn balseming en begrafenis. Vervolgens marcheerden zij in een zeer langzame processie ongeveer 1,5 km naar Herodes' graf.

I. Een gebruikelijke rouwperiode van zeven dagen volgde (zie Numeri 19:11-12).

J. Een uitgebreid feest met veel genodigden werd gehouden om Herodes te herdenken. Veel gasten uit Judea waren aanwezig.

K. Archelaüs hield als nieuwe koning audiëntie met veel mensen. Hij ging naar de tempel in Jeruzalem en willigde verzoeken van velen in. Daarna vierde hij feest met zijn vrienden en deed 'vele andere dingen' in die dagen.

L. Het Pascha kwam, en tijdens het feest van de Ongezuurde Broden ontstond er een oproer onder de Joden. Archelaüs stuurde zijn hele leger op de feestende menigte af en meer dan 3000 Joden werden gedood. Het feest werd voortijdig beëindigd. Daarna reisde Archelaüs snel naar Rome om zijn koningschap door Augustus te laten bevestigen.

WELKE MAANSVERDUISTERING

De vraag is nu op welke maansverduistering Josephus doelde. Van alle maansverduisteringen tussen 5 v.Chr. en 1 n.Chr. komen er drie in aanmerking, te weten die van 13 maart 4 v.Chr., 10 januari 1 v.Chr. en 29 december 1 v.Chr. Wij zullen deze nauwkeuriger bekijken.

13 maart 4 v.Chr.

Deze maansverduistering werd tot enige jaren geleden algemeen als de juiste aangenomen. Dat betekent, dat Jezus geboren zou zijn in het jaar 5 of 6 voor Christus en dat is ook de visie die we meest in publicaties tegenkomen. Dat is niet altijd zo geweest. Zoals te zien is onder het submenu "Datering volgens Lukas" gingen vroege historici en kerkvaders uit van 2 of 3 v.Chr. Ook als we Lukas volgen komen we eerder uit bij 2 of 3 v.Chr.

Dat Herodes voor Pasen 4 v.Chr. zou zijn gestorven werd pas voor het eerst geopperd in 1605 door de Poolse Jezuïet en wetenschapper Laurentius Suslyga (1570-1640). Hij meende, dat Jezus geboren werd in 5,6,7 of misschien wel 8 v.Chr. Daarna was het de wiskundige en theoloog William Whiston (1667-1752) die voor de maansverduistering van 4 v.Chr. pleitte. Whiston was een vriend van de astronoom en natuurkundige Isaac Newton. Hij vertaalde de werken van Josephus in het Engels. Hij opperde, dat Herodes 13 maart 4 v.Chr. stierf.

Vervolgens was het de wetenschapper Henri Wallon (1812-1904) die in 1858 dezelfde suggestie deed in zijn 'Mémoire sur les années de Jésus Christ' en zich de geboorte van Christus in 7 v.Chr. voorstelde. Toonaangevend in wetenschappelijke kring werd echter vooral het geschiedkundige werk van Emil Schürer (1844-1910) in zijn boek 'The History of the Jewish People in the age of Jesus Christ (175 B.C. - A.D. 135)' uit 1885. Op pag. 416 dateert hij de sterfdatum van Herodes in april van het jaar 750 van de Romeinse jaartelling, d.w.z. 4 v. Chr. Het was de Tsjechische priester Jan Pouč (1884-1962) die in 1955 in zijn verhandeling 'Nás letopočet, Ježíš Kristus a král Herodes' (de Engelse editie heette 'Our Era, Jesus Christ and King Herod) liet zien, dat deze hypothesen zijn gebaseerd op de misrekening van verschillende gebeurtenissen. De dood van Herodes werd volgens hem door Schürer ten onrechte gedateerd op 4 v.Chr. Er zijn er sindsdien meerderen geweest die menen dat 4 v.Chr. oppervlakkig houdbaar is en geen serieuze toetsing kan doorstaan en hun aantal neemt alleen maar toe. Aan de keuze voor de maansverduistering van 4 v.Chr. kleven namelijk tal van bezwaren. Ik noem de volgende:

A. De periode tussen deze maansverduistering en het Pascha van 11 april was maar 29 dagen en dus veel te kort om de hierboven beschreven gebeurtenissen A t/m L te laten plaats vinden.

B. Jezus zou dan geboren moeten zijn in 5 of misschien 6 v.Chr. en dat wijkt nogal af van de gegevens uit Lukas (zie submenu hierboven).

C. Het betrof slechts een gedeeltelijke maansverduistering (36,7%) en deze was pas zichtbaar vanaf ongeveer middernacht. Deze zal weinig indruk gemaakt hebben om door Josephus nadrukkelijk genoemd te worden.

D. Om 4 v.Chr. te bewijzen werd erop gewezen, dat munten van Herodes' zoons gedateerd zijn op 4 v. Chr. Maar dat is incorrect. Ze gaan niet uit van Herodes' sterfjaar, maar van het jaar waarin Herodes door de keizer werd gedegradeerd (hij verloor zijn titel 'Caesars vriend'). Zijn zoons kenden zich deze extra jaren toe voor politieke doeleinden. Het gaat hier om een vorm van antidatering, waarvan de geschiedenis meer voorbeelden kent.

E. Er wordt niet doorzien dat Josephus ook fouten maakte. Zo vermeldt hij, dat Herodes 37 jaar geregeerd heeft en vanaf wanneer dat was, maar de uitkomst is dan dat Herodes stierf in 3 v.Chr. in welk jaar er echter geen enkele maansverduistering was. Het lijkt er soms op, dat Josephus niet altijd even accuraat is en ook binnen zijn eigen publicaties niet altijd consistent schrijft.

F. Het lijkt hoogst onwaarschijnlijk dat Herodes, hoewel hij een tiran was, zo politiek ongevoelig zou zijn geweest om een executie van twee rabbijnen (ze werden levend verbrand) uit te voeren tijdens het Poerimfeest op 14 Adar in 4 v.Chr.

G. Het sterfjaar van Herodes stelde Schürer op het Romeinse jaar 750 (4 v.Chr.). Jezus zou dan geboren zijn in 749 (5 v.Chr.) of wellicht 748 (6 v.Chr.). Dat wijkt wel onbegrijpelijk veel af van de christelijke jaartelling die de monnik Dionysius Exiguus heeft opgesteld. Deze abt kreeg in

525 van paus Johannes I opdracht om een christelijke jaartelling te maken om de Paasdatum vast te stellen. Hij was eerder archivaris geweest onder paus Hormisdas, de voorganger van paus Johannes I. Dionysius baseerde zich daarbij op de Romeinse jaartelling en ging ervan uit, dat het Romeinse jaar 754 gelijk was aan 1 n.Chr. Hij dacht zich de geboorte van Jezus in op 25 december van het Romeinse jaar 753. Vandaar dat hij 1 januari daarop als geboortjaar van Jezus aanmerkte. Hij noemde dat 1 na Christus en niet het jaar nul, omdat men toen zo niet kende. Dus: 1 voor Christus ging direct over in 1 na Christus. Omdat nul niet geteld werd betekende dat meteen al een jaar verschil. Maar een groot verschil in jaren, zoals Schürer feitelijk veronderstelde is nog wel wat anders. Het is nauwelijks aan te nemen, dat Dionysius zich zo enorm vergist heeft. Waarschijnlijk heeft hij zich wel vergist, maar veel minder dan Schürer veronderstelde. Zo weten we, dat de Romeinse schrijver en christen Paulus Orosius in het jaar 418 de geboorte van Jezus dateerde in het jaar 752 van de Romeinse jaartelling, d.w.z. 752 jaar na de stichting van Rome.¹ Dat wil dus zeggen in 2 v.Chr. Dat betekent dat het aannemelijker is dat Herodes gestorven is in 1 v.Chr. Dionysius heeft zich dus inderdaad twee jaar vergist, maar we weten niet precies hoe, omdat hij geen uitleg gaf waarom hij op 754 als geboortjaar van Christus was gekomen. Orosius was niet de enige die het geboortjaar van Christus stelde op 2 of 3 v.Chr., zie het overzicht in het submenu 'Datering volgens Lukas'. Zij leefden bijna allen vóór Dionysius.

H. Herodes werd in 47 v.Chr. door zijn vader Antipater tot gouverneur van Galilea benoemd (Josephus *Joodse Oudheden*, 14:158). Hij zou toen 25 jaar oud zijn geweest en dus geboren in medio 72 (47 + 25 = 72) v.Chr. Volgens Josephus was Herodes 'ongeveer 70 jaar oud' toen hij stierf (*Joodse Oudheden* 17: 148). Wij nemen aan dat Josephus werkelijk 70 jaren bedoelde. Welnu, als de dood van Herodes begin 4 v.Chr. was, zou hij hooguit 67 of 68 jaar oud geworden zijn. Als de dood van Herodes echter begin 1 v.Chr. was, zou hij een tijdje daarvoor 70 jaar zijn geworden (geboren in 72 v.Chr. minus 70 jaar bij sterven betekent in 2 v. Chr. 70 jaar geworden). Vandaar dat een datum van begin 1 v.Chr. voor Herodes' dood veel waarschijnlijker is.

I. Er zijn fouten ontstaan in de verschillende uitgaven van de Griekse tekst van de geschriften van Josephus. Zo lezen we in Lukas 3:1 dat de zoon van Herodes de Grote, namelijk Herodes Filippus II, viervorst was over Iturea en Trachonitis. Deze Filippus zou na 37 regeringsjaren gestorven zijn in het 20^e jaar van de regering van keizer Tiberius, ofwel doorvertaald naar onze jaartelling in 34 n.Chr. Trek daar 37 jaar van af en de uitkomst is dat Filippus in 4 v.Chr. begon te regeren, na zijn vader die dan in datzelfde jaar stierf. Deze lezing is echter gebaseerd op een versie van Josephus' werk dat een fout bevat, die door velen werd aangehouden. In de oorspronkelijke versie stond, dat Filippus stierf in het 22^e jaar van Tiberius. Dat is 36 n.Chr. En dat betekent, dat hij in 2 v.Chr. zijn vader opvolgde. Maar omdat er in dat jaar geen maansverduistering was moeten we uitgaan van 1 v.Chr.

J. Zo zijn er ook nog een aantal verschillen met de tekst van Josephus in vergelijking met data die we vinden bij andere (geschied)schrijvers in de oudheid, waarbij het beeld eveneens verschuift van 4 v.Chr. naar 1 v.Chr. Deze laat ik verder rusten.

Conclusie: Om bovengenoemde redenen moet het dus als feitelijk onmogelijk en zeer onwaarschijnlijk geacht worden, dat Herodes in 4 v.Chr. stierf en dat Jezus geboren zou zijn in 5 v.Chr. (of nog eerder, 6 v.Chr.).

10 januari 1 v.Chr.

Steeds meer geleerden denken dan ook eerder aan de maansverduistering van vrijdag 9 op zaterdag (sabbat) 10 januari 1 v.Chr.² Dit was een totale maansverduistering en vond twaalf en een halve week (89 dagen) vóór het Pascha van 8 april 1 v.Chr. plaats. Gelet op de vele gebeurtenissen in die tussentijd komt dit beter uit. Dat houdt in, dat Herodes in 1 v.Chr. is gestorven. Het geboortjaar van Christus is dan 2 of 3 v.Chr. zijn. Dat ligt in lijn met Lukas'

¹ *Historiae Adversus Paganos* VI:22.1

² O.a. Ernest Martin in: *The Star that Astonished the World*, 1996, en de archeoloog/historicus en chronologist Gérard Gertoux in enkele publicaties. Verder ook J.E. Filmer, Jack Finegan en D. Hutcheson.

datering en de mening van veel kerkvaders. Een bezwaar lijkt, dat deze maansverduistering pas vanaf middernacht zichtbaar was en weinig mensen zal zijn opgevallen. Maar omdat het een totale maansverduistering was op sabbat én 5 dagen na de vasten van 10 Tebet, in een tijd met voorafgaande en volgende opvallende en schokkende gebeurtenissen in relatie met Herodes' dood, zal Josephus hier gelegenheid in gezien hebben dit als enige keer in al zijn werken te vermelden.

29 december 1 v.Chr.

Tenslotte was er nog de totale maansverduistering van 29 december 1 v.Chr., een paar dagen voor de jaarwisseling, die dan tevens eeuwwisseling was. Bij de opkomst van de maan in het oosten, twintig minuten na zonsondergang, was deze al half verduisterd en dus nauwelijks zichtbaar. Pas later werd de maan allengs totaal verduisterd en zou de rode gloed (mits er geen bewolking was) te zien zijn geweest. De tijd tussen deze eclips en Pasen van 1 ná Christus was 14 weken, dat is lang genoeg met het oog op de eerder genoemde gebeurtenissen. Bij deze theorie stierf Herodes dan in maart van het jaar 1 ná Chr. en kan Christus geboren zijn in 1 of 2 vóór Chr. De keuze voor deze maansverduistering wordt dan mede ingegeven door het antwoord op de vraag waarom Josephus maar één keer in al zijn geschriften de maansverduistering heeft vermeld. Het antwoord is dan dat het blijkbaar om een heel bekende en opvallende maansverduistering ging, vroeg in de avond en groot van omvang. En dat was alleen met deze het geval. Deze theorie is zeker niet onmogelijk, al zijn er vragen. Want ze past slecht bij het punt van de loyaliteitsverklaring die Josephus noemde (maximaal 15 maanden eerder) in 3 v.Chr. of hooguit begin 2 v.Chr. Bovendien zou Herodes in 1 n.Chr. inmiddels 71 jaar zijn. Dat houdt ook in, dat zijn regeerperiode een jaar langer zou zijn dan gewoonlijk wordt aangenomen. Het blijft evenwel een moeilijk punt hoe allerlei gebeurtenissen nu exact gedateerd moeten worden, rekening houdend met de niet altijd even duidelijke en correcte aanduidingen van Josephus. Deze theorie is daarom zeker niet op voorhand onmogelijk. Dionysius Exiguus heeft in dat geval zijn werk behoorlijk goed gedaan. Er is dan een verschil van mogelijk slechts één jaar tussen onze jaartelling en het werkelijke jaar van Christus' geboorte.

Conclusie:

De vraag welke maansverduistering het betref lijkt niet adequaat 1 op 1 beantwoord te kunnen worden. Die van maart 4 v.Chr. valt sowieso af. Die van 10 januari 1 v.Chr. en 29 december 1 v.Chr. zijn mogelijk, hoewel de eerste meer passend lijkt. Maar hiermee valt nog niet eenduidig vast te stellen wanneer Herodes stierf, namelijk voor Pasen 1 v. Chr. of 1 n.Chr. Maar ook al konden we Herodes' juiste sterfdatum onweerlegbaar vaststellen, dan nog zegt dat niet alles over Jezus' geboortjaar. Dit laatste kan een klein jaar tot anderhalf jaar voor de dood van Herodes plaats gevonden hebben, zodat we uitkomen, binnen het kader van deze beide theorieën althans, op een tijdstip tussen het najaar van 3 v.Chr. en het najaar van 2 v.Chr.